

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Bevezető

A magyarországi népességelőreszámítások — a hivatalos népességelőreszámítási tevékenység 1958. évi megkezdése óta — a zárt népesség elvén készültek, tehát a nemzetközi vándorlást nem vették figyelembe. Ez — amellet, hogy a migráció figyelembevételének mind a mai napig alapvető akadálya a releváns statisztikai adatok, idősorok hiánya — jogos volt mindaddig, amíg a népesség ténylegesen meglehetősen zártnak mutatkozott.¹

A népességi statisztika is ezt az elvet követte és követi mind a mai napig: a népszámlálási népességből kiindulva, amelyet korábban igen pontosnak lehetett tekinteni többek között az adatszolgáltatásban érvényesült lakossági kötelezettségek miatt is, a természetes népmozgalommal történő népességtovábbvezetések kielégítő pontosságúnak mutatkoztak.

Az 1990. évi népszámlálás eredményei körüli polémiák azonban már tükrözték: a megváltozott helyzetben jelentősen növekszik a számbavétel bizonytalansága, jelentős népességhányad maradhat ki a statisztikai megfigyelésből és számbavételből.

Ennek döntő oka — az adatszolgáltatási hajlandóságnak a statisztikára kedvezőtlen változása mellett — az, hogy megváltoztak a migrációs folyamatok, és megváltozott magának a migrációnak a fogalmi rendszere is. Olyan népességekategóriák jelentkeztek tömegesen a napi gyakorlatban (menekültek, tartózkodók, bevándorlók, tartósan távollévők), akiknek a számbavételére korábban szükség, illetve lehetőség sem volt. **Magyarország, legalábbis az 1990-es évek fordulóján, migrációs frontországga vált.**

A migráció népességi hatásaival kapcsolatban az álláspontok meglehetősen távol álltak egymástól az elmúlt években. Kétségtelen, hogy a nemzetközi vándorlás éves volumenei — leszámítva az ismert exodusokat — kisebb, legalábbis a többi demográfiai jelenséghez mérten (termékenység, halandóság) szerényebb népességi hatásokkal járnak. Kétségtelen viszont az is, hogy a távlati, összegezett hatásokat nem lehet lebecsülni, ezek halmozódva, 15–20 év távlatában már igen jelentős befolyással lehetnek a népesség számára és összetételére.

A távlatok tekintetében a nemzetközi vándorlás figyelembevételéhez kötődtek és kötődnek illúziók. Ilyen illúzió például az, amely a migrációt akár a természetes népmozgalom hatásait is felülmúló jelenséggént tünteti fel. Sőt, akár a népességi korfa egyenetlenségeinek kiigazítását is elképzelhetőnek tarthatnánk egy megfelelő migrációs politika megvalósításával. Nyilvánvaló, hogy ezekben a jövőt érintő elképzelésekben is igen jelentősek a túlzások.²

Mindaddig azonban, amíg nemzetközi vándorlással kiegészített, demográfiai alapon végrehajtott népességelőreszámítások nem készülnek, a migráció hatásait sem lehet jól becsülni.

A KSH Népességtudományi Kutatóintézetben az elmúlt évben tettük meg az első lépéseket nemzetközi vándorlással kibővített népességelőreszámítások készítése irányában, legalábbis határokat átszelő migrációt is figyelembe vevő kísérleti forgatókönyvek kidolgozására. Ezt a kutatást korábban a Munkaügyi Minisztérium és az Emberi Erőforrások Távlati Fejlesztési Bizottsága támogatta³, újabban az OTKA részesítette támogatásban⁴.

¹ Nincs módunk arra, hogy a nemzetközi vándorlás figyelembe nem vételének politikai, az adatok titkosságát, a téma kutathatóságát érintő okait is tárgyaljuk.

² Magyarország sokak szerint válságos demográfiai helyzetében ezen nem is lehet csodálkozni.

³ *Hablicsek László: A munkaerő-kínálat demográfiai előreszámítása.* In Munkaerő-kereslet és -kínálat. Munkaügyi Minisztérium, 1997.

⁴ „Demográfiai előreszámítások szakértői rendszere” OTKA T 017929 sz. kutatási program.

Jelen tanulmányban ismertetünk néhány eredményt arra vonatkozóan, milyen irányokban és mértékekben befolyásolhatja a nemzetközi vándorlás Magyarország demográfiai jövőképét a XXI. század közepéig terjedő időszakban. Módszerünk az, hogy összehasonlítjuk a legújabb, nemzetközi vándorlásokkal kibővített, hosszú távú népességelőreszámításokat olyan forráskönyvekkel, amelyekben nincs figyelembe véve vagy más nagyságrendű a vándorlás.

A mondanivaló követhetőségének érdekében a tanulmányban ábragyűjteményt mutatunk be, és közlendőnket igyekszünk az ebben lévő elsődleges információkra korlátozni.

A nemzetközi vándorlás figyelembevétele

A nemzetközi vándorlás mellőzött volt a demográfiai átalakulási folyamatok vizsgálatában egészen az 1990-es évekig. Az első demográfiai átmenet elmélete kifejezetten csak a termékenység és a halandóság átmenetét és népességfejlődésre gyakorolt hatását vizsgálta. Az elmélet (és a gyakorlat) szempontjából mindez jogosnak tűnt, ugyanis a nemzetközi vándorlásban nem mentek végbe olyan karakterisztikus átalakulások, mint a természetes népmozgalomban, a vándorlás mértéke hosszabb távon meglehetősen esetlegesnek volt mondható, nagyobb hullámai egy-egy történelmi időszakhoz kapcsolódtak, és kevésbé látszott a folyamatban az általános modernizáció hatása — legalábbis a termékenységhez és a halandósághoz viszonyítva.

Egészen más azonban a kép, ha az egyes országok konkrét demográfiai átmenetét a maga teljességében és reprodukciós szempontból kíséreljük meg leírni. Ebben a megközelítésben a nemzetközi vándorlás egyáltalán nem elhanyagolható jelenség, hatása akár egyes időszakokban, akár több évtized során létrejövő következményeiben egyaránt figyelemre méltó lehet. Ez így van Magyarországon is, ahol a nemzetközi vándorlásnak szerepe volt a népességszám, a nemek és a kor szerinti összetétel, a reprodukció alakulásában nemcsak az elmúlt néhány évben, hanem a XX. század egészét tekintve is.⁵

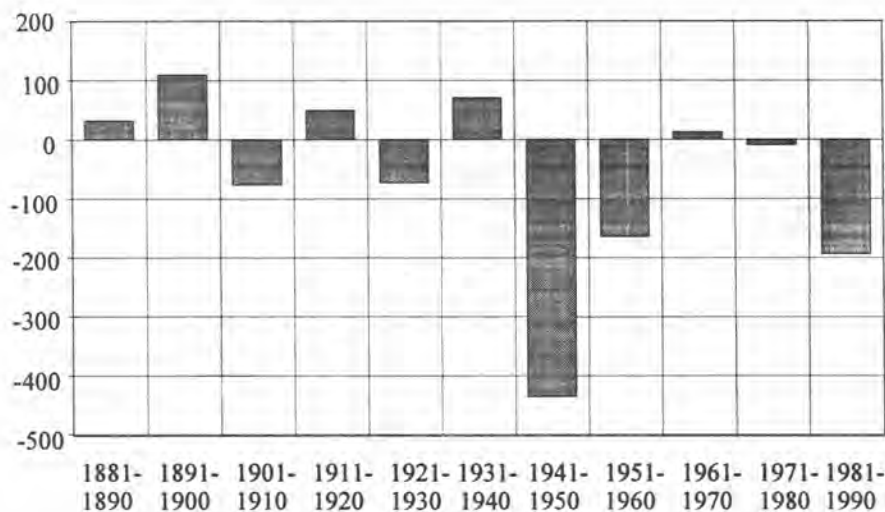
Az elemzéseket ugyanakkor nagymértékben korlátozza, hogy a nemzetközi vándorlás statisztikailag a legnehezebben megfogható és mérhető jelenségek közé tartozik, általában hiányosak, pontatlanok az adatok, a vándorlással, vándorlókkal kapcsolatos fogalmi rendszerek nem egységesek.

A nemzetközi vándorlás egyik lehetséges mérőszáma a népszámlálások közötti „vándorlási” egyenleg. Egyik népszámlálástól a következőig a népességet tovább lehet vezetni a természetes népmozgalom alapján, és az így adódó „népesség”, valamint az új népszámlálás különbsége — eltekintve az esetleges összeírási hibáktól, valamint a természetes népmozgalom esetleges pontatlanságaitól — utal egy népességtöbbletre vagy -hiányra, melynek oka a nemzetközi vándorlás lehet. A népszámlálások közötti vándorlási egyenlegek az I. ábra szerint alakultak Magyarország mai területén 1880 és 1990 között.

Az ábrán az 1921 előtti időszakban a vándorlási különbözete kétféle vándormozgalom egyenlegei. Egyfelől a történelmi Magyarország és a mai országterület közötti belső vándormozgalom, másfelől a korábbi, országhatáron túlra irányuló, illetve onnan jövő vándorlás játszik benne szerepet.

A vándorlási különbözete nagysága hullámzó módon alakult. Az 1881–1900 közötti években egyértelmű nyereség látszik. 1921-től mérsékelten „elvándorló” a népesség. 1940–1960 között, majd az 1980-as évek folyamán jelentős vándorlási veszteségek jöttek létre, legalábbis a népszámlálások közötti vándorlási egyenleg szerint.

⁵ *Hablicsek László: A magyarországi népességfejlődés vizsgálata modellszámítások segítségével. KSH NKI Kutatási Jelentései, 42. sz. 1992.*

I. ábra Népszámlálási vándorlási különbségek (ezer fő)

Egy további módszer a nemzetközi vándorlás hatásának mérésére a modellszámítás. Kiindulhatunk például 1921-ből, és továbbvezethetjük a népességet az érvényes halandósági és termékenységi paraméterek alapján. Ekkor 1981-re mintegy 11,4, 1991-re 11,1 milliós népességet kapunk, amely 700 ezer fővel nagyobb a népszámlálási népességszámoknál.

A nemzetközi vándorlásról szóló sokasodó információk véleményünk szerint erősítik a meglévő statisztikai adatokat. Az újabb feldolgozások meglehetősen összhangot mutatnak a különböző statisztikai becslésekkel. Ez még az 1956-os exodusnál is így volt, ahol az 50-es évekre számított vándorlási egyenleg 166 ezer fő, míg a forradalom alatt és azt követően távozottak visszatérőkkel korrigált száma 150 ezer fő volt. Nem célunk mindezzel a statisztika „tévedhetetlenségét” igazolni, mindössze érzékeltetni kívánjuk a statisztika „relatív pontosságát”, amit nem helyettesíthetnek elnagyolt becslések.

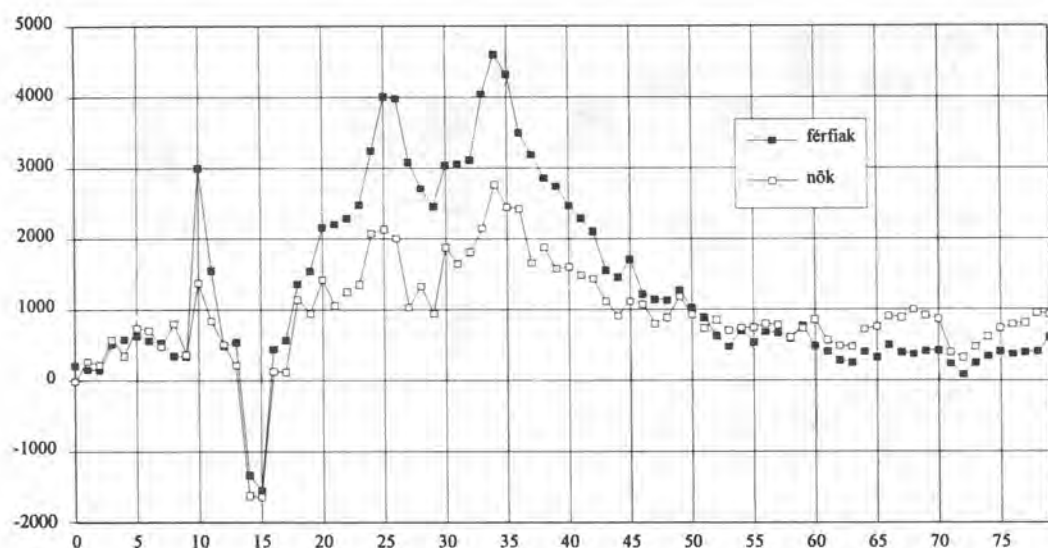
Az 1990. évi népszámlálás és a nemzetközi vándorlás

Ebben a vonatkozásban különösen izgalmas kérdés az 1990. évi népszámlálás. Közismert, hogy az 1980. évi népszámlálásból 1990. január 1-jéig továbbvezetett népesség számaként 10 millió 567 ezer főt számítottak ki, míg a népszámlálás során „mindössze” 10 millió 375 ezer főt írtak össze.

Honnan adódik a 192 ezer fős különbség? A különbség okaira a népszámlálás alapkiadványaiban az alábbi okokat találjuk:

- nem került sor a felvételi hiányokat kiszűrő korrekciókra;
- fokozott nemzetközi vándorlás, amellyel a népességtovábbvezetés nem számolt;
- válaszmegtagadások miatt többen maradtak ki, mint 10 évvel azelőtt;
- a bejelentési rendszer hiányosságai;
- a számlálókörzeti és az Állami Népességnylvántartó Hivatal által produkált címjegyzékek közötti eltérések.

Kétségtelennek látszik, hogy a továbbvezetés és a népszámlálás közötti különbség legfontosabb oka a nemzetközi vándorlás. Az eltérések ugyanis kor és nem szerint meglehetősen tipikusak; összességükben egy, a vándorlásra jellemző görbe szerint alakulnak:

II. ábra Az 1980. évi népszámlálásból továbbvezetett és az 1990. évi népszámlálási népesség különbsége nemek és életkor szerint, 1990. I. 1.

Bevándorlók, tartósan Magyarországon tartózkodó külföldiek

Az 1980-as évek végétől megindult új népességmozgások jelentős bevándorlást jelentettek Magyarországra. Az ezzel kapcsolatos létszámadatok a korábbiaknál nagyságrenddel nagyobbak lettek, ugyanakkor a számbavételt nehezítik a különböző fogalmak közötti átfedések, illetve a személyek nyomon követése a fogalmi kategóriák között.

A Magyarországra érkezők esetében az alábbi kategóriákkal kell számolni:

- turistalátogató 30 napig, illetve vízumkötelezettség esetén a vízum érvényessége idejéig;
- 12 hónapnál rövidebb tartózkodási engedéllyel rendelkezők;
- legalább 1 év időtartamra szóló tartózkodási engedéllyel rendelkezők;
- menekültek, menedéket kérők;
- visszatérő magyar állampolgárok;
- bevándorlók, akik megfelelnek a letelepedés kritériumának, az önálló élethez szükséges lakhatási és munkafeltételekkel rendelkeznek;
- új állampolgárok, akik huzamosabb (1—3—8 éves) magyarországi tartózkodás után nyújtották be az állampolgársági kérelmet.

A fenti csoportosításból is látható, hogy a számbavétel problematikus. Több év adatában ugyanaz a személy megjelenhet menekültként, tartózkodóként, bevándorlóként, majd új állampolgárként is a nyilvántartásokban. A Magyarországon tartózkodók számát növelik az illegálisan ittélők (becslések szerint a bejövőknek mintegy 30 százaléka a zöldhatáron át érkezik).

A Magyarországra érkezett és bevándorlási vagy tartózkodási engedélyt kapott külföldiek száma az 1990-es évek első két évében még 20 ezer felett volt, ezt követően 5 éven át 15 ezer fős szinten mozgott, újabban 10 ezer fő alatti. Korcsoportok szerinti megoszlásuk tipikusan jellemző a vándorlásra.

Év	0—14	15—39	40—59	60—x	Összesen
1990	6 315	21 309	4 410	645	32 679
1991	3 444	15 165	3 014	571	22 194
1992	2 515	9 376	2 450	691	15 032
1993	2 575	9 620	2 808	898	15 901
1994	1 950	9 607	2 824	873	15 254
1995	1 477	9 952	2 671	910	15 010
1996	1 621	9 295	2 674	913	14 503
1997	1 335	5 555	1 591	916	9 397

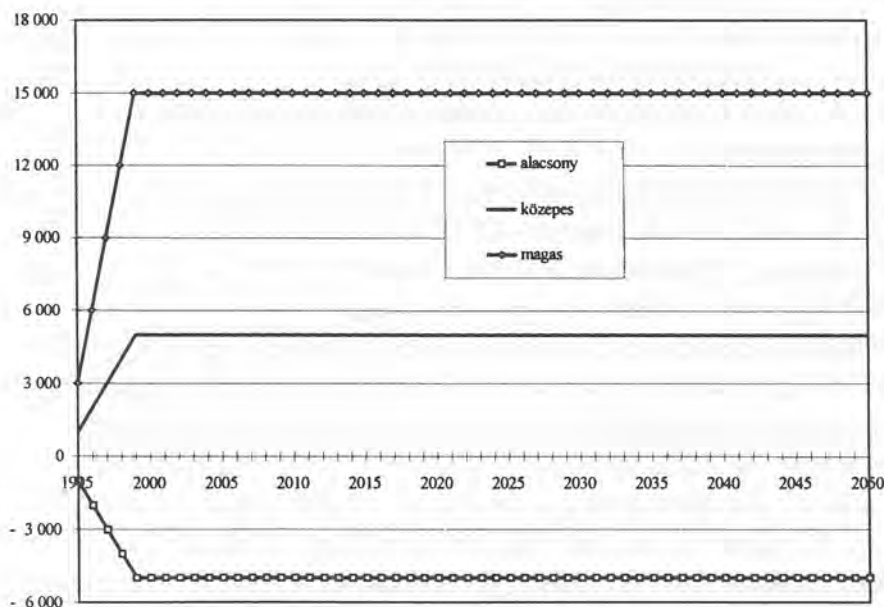
Hipotézisek a nemzetközi vándorlásra: három forgatókönyv

A rendelkezésre álló adatokból nehéz **valósághű** jövőbeni feltételezésekre következtetni. Ezért arra törekszünk, hogy inkább **leegyszerűsített, de nem lehetetlen** feltételezéseket mondjunk ki és érvényesítsünk.

A vándorlás jövőjét behatároló keretek közül néhányat az alábbiak szerint lehet felsorolni:

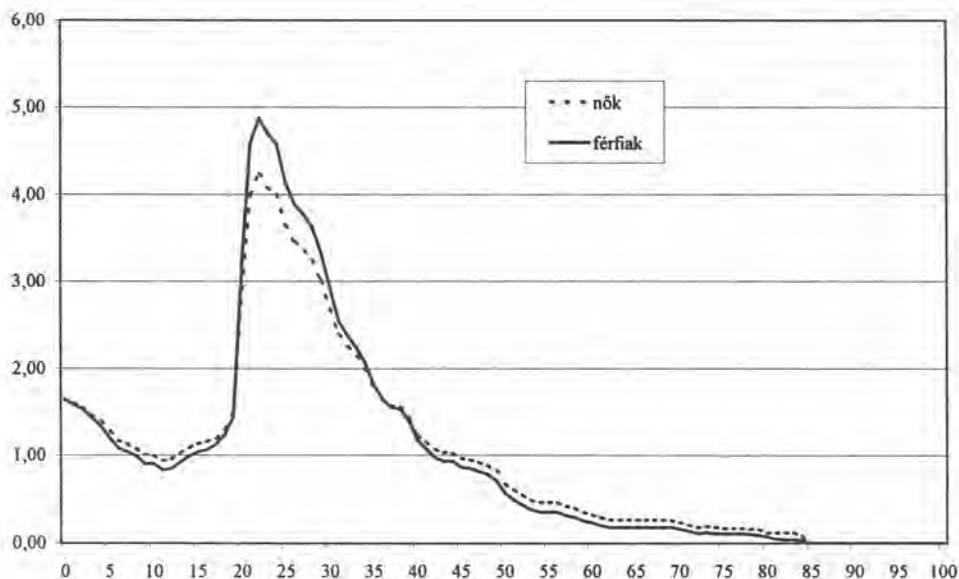
- Az 1990 körüli nagyobb immigrációs hullám lecsengőben van, 1997 folyamán csupán 9 ezer fő érkezett.
- A fogadó országok részleges adatai szerint a Magyarországról származó vándorlási egyenleg is csökkent 1991-től, és a korábbiakhoz képest alacsony szinten stagnál.
- A hullámozó hazai gazdasági—jövedelmi helyzet migrációs taszítást okozhat, ugyanakkor feltehetőleg kevésbé befolyásolja a még rosszabb helyzetben lévő érkezőket. A schengeni egyezmény alapján nehezebb lesz a kivándorlás az Európai Közösség országaiba.
- A hazai migrációs politika még kialakulatlan a nagyobb tömegek befogadása tekintetében.

A három vándorlási feltételezés közül a **magas változat 15 ezer fős bevándorlási többlettel**, az **alacsony változat 5000 fős elvándorlási többlettel**, a **közepes változat 5000 fős bevándorlási többlettel** számol évenként a következő fél évszázadban.

III. ábra A vándorlási egyenleg feltételezett nagysága, 1995—2050

Kísérleti számításunkban feltesszük, hogy a nemek azonos arányban vesznek részt a vándor-mozgalomban. A vándorláshoz rendelt becsült kormegoszlások a következő ábra szerint adódnak.

IV. ábra A vándorlók becsült kormegoszlása nemek szerint

A termékenység figyelembevétele

Első megközelítésben abból a tényből indulhatunk ki, hogy a termékenység az európai átmeneti országokban **zuhanórepülést** mutatott az 1990-es években. Olyan, korábban magas gyermekszámúnak számító országokban is, mint Románia, Szlovákia, a termékenység nagyon rövid idő alatt a nyugat-európai szintek alá esett, nem is szólva a Baltikumról, ahol alacsonyabbá vált a dél-európai szinteknél is. Jelenleg a világon a legalacsonyabb a termékenység az új német szövetségi államokban (volt NDK), ahol az egy nő által összesen szült gyermekek átlagos száma 0,7 körül van, legalábbis a keresztmetszeti adatok alapján.

Ehhez képest a magyarországi gyermekszám-csökkenés 1990—1995 között nem tűnt túlságosan nagy mértékűnek, és ez volt az egyik alapja a **viszonylag magas 1,5-es** alsó szint rögzítésének az 1990-es évek végére a korábbi előreszámítások alapján.

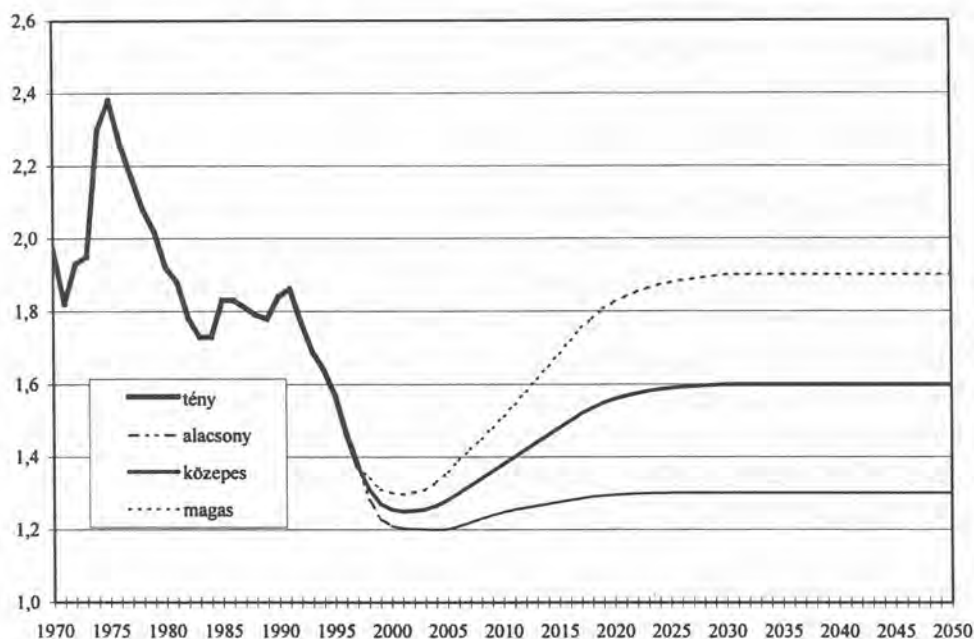
Újabban azonban az **1,5-es alsó szint határozottan magasnak** mutatkozik Magyarországra is. 1996-tól még ütemesebb a születésszámok csökkenése, az éves születésszám 110 ezer fő alá került. Ennek megfelelően a teljes termékenységi arányszám értéke 1,20—1,30 közötti szinteken várható az ezredfordulóra.

A termékenység ilyen alakulásának egy lehetséges magyarázata a közép-kelet-európai jelenlegi gyermekszám-csökkenés **karakteréből** következik. Arról van ugyanis szó, hogy ezekben az országokban a **gazdasági—társadalmi váltás radikális változásokat hozott a fiatal generációk családalapítási, gyermekvállalási magatartásában.**

Ennek a változásnak a lényege abban foglalható össze, hogy a korábbi, a demográfiában keleti típusúként emlegetett házasságkötési, gyermekvállalási mintát **nagyon gyorsan** felváltják a nyugati típusú házassági, szülési jellemzők. Ennek egyik szembevetendő jele az, hogy **az első gyermek megszületése a nők életében lényegesen későbbi életkorban történik meg.** Amíg korábban 20—22 év volt a nők átlagos kora első gyermekük megszületésekor, ez rövid idő alatt 25—28 év lesz a kohorszokban. Mindennek az a következménye, hogy a jelenlegi átmeneti időszakban **hiányoznak a korábban fiatal korban szült gyermekek, emiatt a keresztmetszeti termékenység zuhanásszerűen csökken.**

A termékenység végső szintjei — az egyes hipotézisek szerint 1,3, 1,6, 1,9 — a fenti értelemben a végső kohorsz-gyermekszámok. Ez azt jelenti, hogy feltételezzük, e szintek „körül” alakul majd a születési kohorszok gyermekszáma, tehát e szintekhez képest fogják „előrehozni”, illetve

„elhalasztani” a gyermekszüléseket különböző keresztmetszeti hatásokra. Ezek a szintek tehát a gyermekvállalás átlagos feltételeivel asszociálnak hosszabb távon.

V. ábra A teljes termékenységi arányszám, 1970–2050

A **termékenység** esetében mindhárom változat szerint a 2000 körüli mélypontról **emelkedik a keresztmetszeti gyermekszám**. Az emelkedés az előbbieken ismertetett **mintaváltással** áll közvetlen összefüggésben, és folytatódik 2010 után is. A három hipotézis által megcélzott (végső) értékek (1,3—1,6—1,9) egyszersmind a (végső) kohorsz-befejezett termékenységekkel is azonosak, és szintjeikben olyan országokat fémjeleznek, mint Németország (alacsony), Franciaország (közepes), Svédország (magas az 1990-es évek elején).

Az **alacsony termékenységi hipotézis** jelenti a legnagyobb változást a magyarországi termékenységekben. Az 1,3-es végső szintnél ugyanis megszűnne a legalább egy gyermek általános vállalása, és kialakulna egy jelentős arányú **akaratlagos gyermektelenség**.

A **közepes termékenységi hipotézis** európai viszonylatban valamivel az átlag felettinek számítana. Az a feltételezés, hogy a 2000. év körüli 1,25-os szintről 2030-ra 1,6-re emelkedik, úgy van összhangban a mintaváltással, hogy a nők magasabb életkorokban jelentős részben pótolnák a jelenlegi mintaváltás során „elhalasztott” gyermekeket. Lényeges, hogy már ez a hipotézis is **komoly, hatékony családtámogatási rendszer** fenntartását feltételezi.

A **magas változat**, ahol az átlagos gyermekszám 2030-ra 1,9-re emelkedne, európai viszonylatban az északi országok fejlődésével asszociálna, ahol az 1970-es évekbeli igen alacsony gyermekszámot fokozatosan felváltotta egy magasabb szintű termékenység, háttérében az északi típusú jóléti állammal és a **gyermektámogatás igen széles körű és karbantartott rendszerével**.

A halandóság figyelembevétele

A halandóság magyarországi alakulása az 1950-es, 1960-as évekig a demográfiai átmenet keretében a fejlett országokat követő, közelítő volt. Míg az átmenet kezdetén, a múlt század végén 5—10 év volt a differencia a születéskor várható átlagos élettartamban Magyarország és olyan országok között, mint Finnország vagy Ausztria, ez a különbség gyakorlatilag megszűnt az 1960-as évek elejére. Sőt, a férfiak halandósága alacsonyabbnak mutatkozott, mint az említett két országban.

Az 1960-as években azonban a magyarországi halandóság alakulás olyan új szakasza kezdődött el, amelyet a stagnálás és a nemek közötti differenciák növekedése jellemzett. Ez egyúttal a férfiak jelentős halandóságromlását is jelentette, miközben lassan tovább nőtt a nők élettartama.

1960 óta a 45—49 éves férfiak elhalálozási gyakorisága több mint háromszorosára, a nőké 40 százalékkal emelkedett. 30 éves kortól 65 éves korig a férfiak 49 százaléka meghal, ez több, mint az 1920-as évek átlaga. A 30 éves nők 76 százaléka éri meg a 65. életévet, annyi, mint 40 évvel ezelőtt. Az európai közepes helyzetből a magyarországi mortalitás a legrosszabbá vált 1980-ra, és ezt a pozícióját „megőrizte” az utóbbi 15 évben.

A súlyos magyarországi halandósági helyzet megítélése mára annyiban változott, hogy a volt Szovjetunió utódállamaiban elképesztő halandóságromlást mértek az utóbbi három évben. Ugyanakkor ütemes csökkenésnek indult például a cseh és a lengyel halandóság.

A legújabb adatok alapján viszont lényeges változások figyelhetők meg. A korábban stabilan 150 ezer fő körüli éves halálozásszám 1996 folyamán 144 ezer főre mérséklődött, és ez a csökkenő trend folytatódott 1997-ben is, immár 140 ezer fő alatti halálozásszámmal. Nemek szerint pedig elsősorban a férfiaknál látszik jelentős „halálozás-elhalasztás”. Mintha — a termékenységhoz hasonló, csak azzal ellentétes előjelű — **halandósági „mintaváltás”** zajlana meglehetősen gyors ütemben Magyarországon. Legalábbis erre engednek következtetni a fenti radikális mértékű változások.

Az utóbbi két évben az élettartam is megnőtt, jelenleg egy fiú újszülött 66,4 évre, egy leány 75,1 évre számíthat (az 1997. évi halandósági tábla alapján) (lásd a VI. ábrát). Óvatosságra intenek viszont az 1998. évi adatok, melyek szerint ismét növekszik az elhalálozás, ha nem is kerül vissza a korábbi magasszintekre.

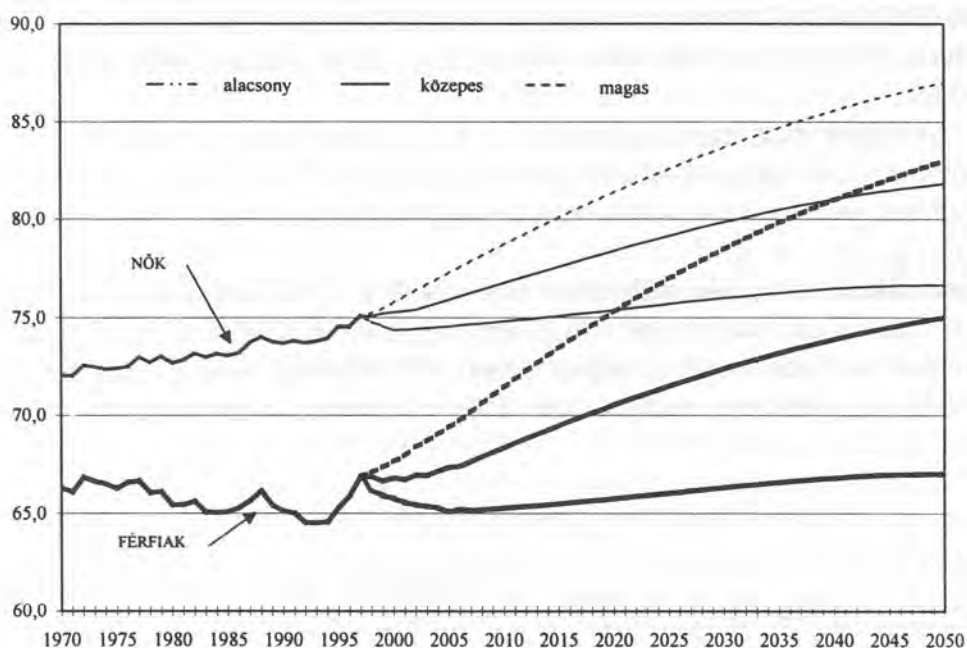
Az élettartam alacsony hipotézise különösebb magyarázatot nem igényel, miután az gyakorlatilag **a mai szinteket vetíti előre 2010-ig, 2050-ig.** E hipotézis szerint tehát **folytatódna az a különleges halandóság alakulási szakasz,** amelyet leginkább Magyarországon figyelhetünk meg az 1960-as évektől, nevezetesen a **férfiak,** azon belül a **középkorúak** elhalálozási gyakoriságainak jelentőssé vált nagyságai, a férfiak és a nők élettartamai közötti különbség jelentős megemelkedése. Gyakorlatilag ez a helyzetkép — stagnálás, romlás — uralkodik ma a jövőről való gondolkodásban is.

A közepes és a magas hipotézis szerint tendenciaváltás valósul meg, és ennek alapján már 2010-ig egy közepes mértékű és egy magas mértékű élettartam-emelkedéssel is számolhatunk.

Ha a férfiak születéskor várható átlagos élettartama 69, a nőké 77 évre emelkedne, akkor az azt jelentené, hogy Magyarország túljutott a hosszú halandósági krízisen, ugyanakkor egy jottányit sem faragott le hátrányából a legfejlettebb országokhoz viszonyítva. Ezt tekintjük **reális feltételezésnek.**

Ha azonban a férfiak élettartama elérné a 72, a nőké a 79 évet, akkor 15 év alatt az európai rangsor utolsó helyéről indulva európai átlagos szintű mortalitás alakulna ki Magyarországon. Ezt tekintjük **megcélzandó hipotézisnek.**

A 2010—2050 közötti intervallumban a hangsúly az élettartamok további változásán (emelkedésén) van. Az alacsony hipotézis még lényegében a jelenlegi élettartamokkal számol 2050-ig. A közepes hipotézisben azonban a férfiak születéskor várható élettartama már 75, a nőké 82 évre emelkedik. Ez a mai szintekhez képest igen magasnak tűnik, ugyanakkor azt jelenti, hogy **2050-re csökkenne le a magyarországi halandóság a jelenlegi nyugat-európai szintekre.** A magas változat viszont ennél tovább megy, és lényegében azt tűzi ki célul, hogy a következő 50 évben mintegy 15 évnyi élettartam-emelkedés következzen be Magyarországon.

VI. ábra Születéskor várható átlagos élettartam, 1970–2050 (év)

A konkrét számításokban az 1995. évi halandósági táblából számított (perspektivikus) továbbélési valószínűségekből indultunk ki. A jelen technikai szakaszban ezeket az élettartamban felvett változásokból logit-módszerrel módosítottuk. A logit-paramétereket az élettartam-változásból exponenciális regresszió útján számítottuk ki.

Az előreszámítás forgatókönyvei

A 3—3 termékenységi, halandósági és vándorlási feltétel teljes kombinálásával elvben 27 forgatókönyvet készíthetnénk az 1995—2050 közötti időszakra. Ezek közül **hét forgatókönyvet választunk ki: a 3 ún. alapforgatókönyvet és 4 speciális változatot.**

A három alap-forgatókönyv, melyet **hosszú távú népességlőreszámításnak** tekintünk, az alábbi hipotéziseken alapul:

2. tábla A hosszú távú népességlőreszámítás alapváltozatainak hipotézisei

	Hosszú távú népességlőreszámítás jellege		
	fiatal változat	alapváltozat	idős változat
Termékenység	magas	közepes	alacsony
Élettartam	alacsony	közepes	magas
Külső vándorlás	magas	közepes	alacsony

Látható, hogy ez szűkített és inverz párosítása a feltételezéseknek. Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy a népességlejlesztés egy reális gazdasági—társadalmi környezetében indokolt összefüggéseket vélelmezni a gyermekszám és az élettartam (valamint a külső vándorlások) között, és ez korlátokat állít a termékenységi és a halandósági feltételezések (és a külső vándorlási feltételek) tetszőleges párosítása elé, reális pályák felrajzolását tartva szem előtt.

Természetesen azt nem lehet kizárni, hogy nem éppen a legerősebben emelkedő élettartam mellett fogjuk megfigyelni a legmagasabb gyermekszám-szinteket is. Vannak erre európai példák (Svédország), és számos jól ismert előreszámítási rendszer (pl. az ENSZ-é) is ezt az elvet követi.

Ám a legújabb EUROSTAT-előreszámítások, melyek az Európai Unió országaira szólnak, szintén az általunk javasolt változatképzési elvet alkalmazzák, tehát számításaink ebből a szempontból „eurokonformak”.

Fokozza ezeknek az előreszámításoknak az érdekességét, hogy eredményeiket tekintve szűk mozgásteret jelölnek ki a népesség összlétszámára. Ellenben fókuszba állítják a népesség újra felgyorsuló öregedését, amely az alacsony termékenység és a halandóság újabb csökkenése mellett áll elő.

A scenáriók közül az alapváltozatot javasoltuk a távlati számítások céljára.

A külső vándorlások hatásainak vizsgálatát négy speciális változat kidolgozásával végeztük el. Ebből háromban a vándorlás zéró, éppen a fenti változatokkal történő összehasonlítást célozva meg. Egy további forgatókönyv pedig a fenti idős változathoz a legmagasabb szintű vándorlást rendeli:

3. tábla Speciális népességi forgatókönyvek hipotézisei

	A forgatókönyv jellege			
	fiatal+zéró vándor	alap+zéró vándor	idős+zéró vándor	idős+magas vándor
Termékenység	magas	közepes	alacsony	alacsony
Élettartam	alacsony	közepes	magas	magas
Külső vándorlás	zéró	zéró	zéró	magas

Eredmények

A forgatókönyvek eredményeit a VII—XVIII. ábrák alapján elemezzük.

Népességszám, népmozgalom

Ami a népesség számának alakulását illeti, mindenekelőtt meg kell jegyeznünk, hogy az előreszámítások hosszú (több mint 50 évet felölelő) időtávjához képest a népességszámra kinyíló intervallum meglehetősen szűk: az alsó és a felső határokat az idős változat 7,4 milliós és a fiatal változat 8,8 milliós népességszámai jelentik. Ezek között húzódik a ma belátható jövő ún. alapváltozata szinte pontosan 8 milliós népességszámmal 2050-re.

Ezek az ilyen időtávon alig eltérő népességszám-különbségek is szinte kizárólag a nemzetközi vándorlásra vonatkozó feltételezések következményei. Ez abból adódik, hogy a fiatal és az idős változatban is az alapváltozathoz képest inverz jellegű a termékenység és halandóság feltételezésének párosítása: az idős változatban a nagyon jelentősen emelkedő élettartam együtt jár a nagyon alacsony gyermekszámmal, és fordítva: a fiatal változatban sokkal magasabb a gyermekszám, mintegy a relatíve alacsony élettartam „rovására”. Ebben a változatképzési módban tükröződik az a történeti-demográfiai tapasztalat, miszerint az utánpótlás és a továbbélés „versenyben” vannak egymással. Mindazok az országok, amelyekben az ún. első demográfiai átmenet végbement, mutatják ennek a „versenynek” a jegyeit.

Itt válik világossá a nemzetközi vándorlás egyik nagy demográfiai jelentősége, a kívülről jövő mennyiségi beavatkozás a természetes népesedési folyamatok által kimunkált létszámalakulásba. Ez a beavatkozás főként azon országok esetében válhat jelentőssé, ahol kimerülőben vannak, vagy kimerültek a természetes reprodukció tartalékai. A VII. ábráról világosan látszik, hogy a fiatal változat a benne figyelembe vett vándorlás nélkül gyengébb az alapváltozatnál, sőt kisebb népességszámot ad az idős változaténál is, legalábbis körülbelül 2035-2040-ig. Ugyanakkor a katasztrofálisnak tűnő idős változat, ha párosítjuk egy relatíve nem is túl magas vándorlási többlettel, nagyon alacsony gyermekszáma mellett is a legmagasabb létszámot mutatja.

A nemzetközi vándorlás tehát — ha éves mértékei nem is tűnnek túlságosan jelentősnek — hosszabb távon nagymértékben térítheti el a népesség számának alakulását attól, amit egyébként a természetes népmozgalom indukál. Mostani becsléseink plusz-mínusz 15–20 százalékos létszám-eltéréseket is mutatnak, hangsúlyozottan nem túlságosan extrém vándorlási nagyságok mellett.

A nemzetközi vándorlás először is a bejövő és eltávozó népesség létszámával, annak speciális összetételével hat egy ország demográfiai jellemzőire. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azonban a multiplikatív hatásokat sem. Ez alatt azt értjük, hogy a bevándorolt népesség is reprodukálódik a természetes népmozgalomban, tehát a bevándorlók gyermekeket szülnek, a közülük elhunytak pedig a halálozások számát emelik. Ugyanez fordítva áll az elvándorlókra.

Az élveszületések alakulását felrajzoló VIII. ábra mutatja be a feltételezett vándorlás hatását az újszülöttek számára. Ahogy a vándorlási többlet idővel lassacskán jelentőssé válik, úgy növekszik egyre az élveszületésekben ennek hatása. A fiatal változatban a jövő század 20-as, 30-as éveitől kezdve már 10 ezer fős újszülött-mínuszok keletkeznek, amennyiben nincs bevándorlási többlet. Ugyanez megfordítva áll az idős változatra: egy viszonylag magas vándorlási egyenleg születésszám-növelő hatása akár a 30 százalékot is elérheti. Igaz, hogy még így is 60 ezer fő alá csökken a ma még 100 ezer fős éves születésszám 2050-ig, de ez mégsem az e hatás nélkül kialakuló 45 ezer fős szint. Még nagyobb lehet a vándorlási egyenleg hatása akkor, ha — ellentétben a mostani előrebecslésekkel — feltételezzük, hogy a bevándorolt (illetve az elvándorolt) népesség termékenysége esetleg tartósan és lényegesen más, mint a „törzslakosság”-é.

A halálozások számában ugyancsak egyértelműen kimutatható a nemzetközi vándorlás módosító hatása (lásd a IX. ábrát). A fiatal változatban vándorlás nélkül akár 10 ezerrel is kevesebb lehet az éves halálozásszám, míg az idős változatban jelentős bevándorlás mellett a hatás +7000 haláleset évente, legalábbis az előreszámítási időszak vége felé.

Nagyon eltérő hatások érik a népességet a szaporodás/fogyás szempontjából a vándorlás léte vagy hiánya mellett (lásd a X. ábrát). Az alap-előreszámításoknál a kép egyértelmű: –30, –20, –30, –20 ezer fő a fiatal változat hullámzó létszámfogyása a 2000, 2015, 2030, 2045 időpontok körül. Ugyanezek az értékek az idős változatban –50, –40, –50, –70 ezer fő. Az ún. alapváltozat népesség-csökkenése e kettő között halad.

Ha a fiatal változatban nincs bevándorlási többlet, akkor nagyobb fogyást produkál 2020-ig, mint az idős változat! Ugyanakkor egy erősebb bevándorlás az idős változat népességszámát is képes úgy „meglökni”, hogy ez a hatás jóval felülmúlja a termékenységet. Tény, hogy — az eredeti változatot ismét a katasztrofális jelzővel ellentétezve — a legalacsonyabb termékenység mellett is a csökkenő halandóság és az érezhető bevándorlás konszolidálja a demográfiai helyzetet, legalábbis az összlétszám vonatkozásában: az idős változat magas vándorlási többlettel a –15 ezer fős „alig csökkenés” állapotába hozná a népességet 2010-re.

Korösszetétel-hatások

A vándorlók speciális, fiatal korösszetételű népességet jelentenek. Így nemcsak létszámuk folytán, hanem életkori jellemzőik, sajátosságaik következtében is jelentős hatást gyakorolhatnak a fogadó és a küldő országok demográfiai viszonyaira. **A nemzetközi vándorlás másik nagy demográfiai jelentősége az azonnali fiatalító hatás az idősödő népességekben, az öregedés átmeneti vagy tartós korlátozása, hatásainak elodázása.**

Itt meg kell különböztetnünk azt a hatást, amit egy ritka népességű ország, országterület betelepítése vált ki, attól, ami egy sűrűn lakott ország, országterület bevándorlási többletének következménye. Utóbbi esetben sokkal lényegesebb a korösszetételt fiatalító hatás.

A 0–19 évesek számát a vándorlási többlet erősen növeli, hiánya csökkenti. Az idős változatban 2050-hez közeledve 1 milliós, rendkívül alacsony létszámú fiatal népesség jönne létre (vessük ezt össze a mai, alacsonynak mondott 2,7 millió fővel!). Ehhez képest a figyelembe vett

vándorlási többlet nem tesz „csodát”, mégis negyedmillióval több fiatal jelent a következő század közepére. Ez a negyedmillió mínuszként jelenik meg a fiatal változatnál, ha a vándorlás zero, és ezzel a kimondottan előnyösnek látszó 2 millió feletti fiatal-létszám ebben a változatban is lényegesen 2 millió alá kerül.

A létszám mellett a fiatalok aránya is módosul a vándorlás jelenléte mellett. Ez a módosulás azonban szerény mértékű, nem éri el az 1 százalékpontot (XI. ábra).

Közismert, hogy a magyarországi hosszabb távú népességfejlődés fő jellemzője — a folytonos népességcsökkenés mellett — a demográfiai öregedés újabb és újabb hullámának kialakulása. Ha a XII. ábrán akár csak az alapváltozatot tekintjük, eszerint is a legalább 65 évesek aránya a mostani 14 százalékról 26 százalékra emelkedik 2050-ig. Ennél sokkal drámaibb előregeredést mutat az idős változat. Ha ez valósul meg, akkor 2050-ben a népesség több mint egyharmada lesz 65 éves vagy idősebb.

A nemzetközi vándorlás pozitív egyenlegei csökkentik az öregedés mértékét, hiánya pedig magasabb időskori arányokat eredményez. Az idős változatban egy jelentős bevándorlási többlet 3 százalékponttal kevesebb idős-arányt hoz, így „már csak” 33 százalékra emelkedik az idősek aránya ebben a változatban.

A vándorlás következményei közül természetesen a munkaképes korúakra gyakorolt hatás a legizgalmasabb. Az aktív korosztályok növelése tekinthető a bevándorlási politika legfontosabb népességi szempontjának. Egyúttal ez a legkényesebb pont is, hiszen ezzel még feszültebbé válhat a piaczgazdasági körülmények között amúgy is állandóan feszült munkaerő-piaci helyzet.

Vándorlási hipotéziseinket úgy jellemeztük, hogy azok meglehetősen „moderáltak”, semmiképpen sem jelentik azt, hogy Magyarországon a következő hosszabb időszakban valamiféle „betelepítés” következne be. Véleményünk szerint a magas változat évenkénti 15 ezer fős többlete számít ebből a szempontból egyfajta határnak. Éppen ezért tűnik lényegesnek, hogy mekkora hatása van ennek a mértéknek a munkaképes korú népességre.

A 20—64 évesek száma az eredeti változatokban lassan távolodik egymástól (lásd a XIII. ábrát). Az idős változatban a mostani 6,2 millióról 2020 táján kerül 5,5 millió alá, de ezt követően a fogyás drámai mértékűvé válik. 2050-ben más csak 3,8 millió 20—64 évessel számolhatunk az idős változatban. Ami a fiatal változatot illeti, ott a magasabb gyermekszám valamekkora pótlást eredményez, így a munkaképes korúaknak tekintett 20—64 évesek száma 5 millió felett marad. Az alapváltozat létszámbeclése 4,4 millió fő.

Ha viszont az idős változathoz magas vándorlási egyenleget társítunk, akkor a 20—64 évesek száma akár 2020-ig 6 millió fő felett alakul. A csökkenés üteme erről a szintről indulva válik csaknem olyan drámaivá, mint az eredeti idős változatban, de még 2050-ben is 4,6 millió körül alakul az aktív korúak száma az alapváltozat 3,8 milliójával szemben. Kidomborodik tehát a vándorlás elodázó, a tendenciák kialakulását időben akár két-három évtizeddel is későbbre toló jellege.

Az évi +15 ezer fős vándorlási egyenleg egyébként azt jelenti, hogy 2010-től tartósan kialakul egy, a bevándorlásból származó 500–800 ezer fős többlet az aktív népességben, ami már felette van a mai munkanélküliségi számadatoknak (ez is mutatja, hogy az évi +15 ezer fő vándorlási egyenleg határszám).

A munkaképes korúak arányaiban megint nem látszanak olyan nagy különbségek, mint a létszámokban (XIV. ábra).

A XV. ábrán feltüntetett (teljes) függőségi arány az aktív korúaknak tekintett 20—64 évesekhez viszonyítja az ezen kívüli népességet (fiatalokat és időseket, „eltartottakat”). Ez természetesen messze áll a tényleges eltartási tehertől, ami az inaktív és aktív státusúak, illetve még szorosabban a keresők és a nem-keresők hányadosa, de jelzésértéke aligha vitatható.

Azt látjuk, hogy főként az alacsony termékenység hatására az eltartási arányok tartósan a jelenlegi szint alatt fognak maradni, ami kedvező lehet egy erőteljesebb gazdasági növekedési pálya kialakulására a következő 20 évben. Ezt követően a függőség mértéke visszaáll a jelenlegi szintre,

majd igen magasra emelkedik. Ez újólag arra mutat rá, hogy az eltartási terheknek a gyermekszám csökkentésével elért mérséklődése tartós eredményt nem hoz, sőt végeredményben „visszaüt”. Ezen a vándorlás sem változtat.

A bevándorolt népesség korösszetétele

Végül azt vizsgáljuk meg, milyen nagyságú és életkorú a bevándorolt népesség, hogyan módosul a teljes korfa a bevándorlás következtében.

A XVI. ábrán foglaltuk össze a vándorlási különbségek korcsoportonkénti nagyságait az egyes változatok szerint. Emlékeztetünk arra, hogy a különbségek egyben az eltérő vándorlási feltételezések kumulált hatásait is jelentik, hiszen a fiatal változatban magas bevándorlási többlet, az idős változatban mérsékelt elvándorlási többlet került beszámításra.

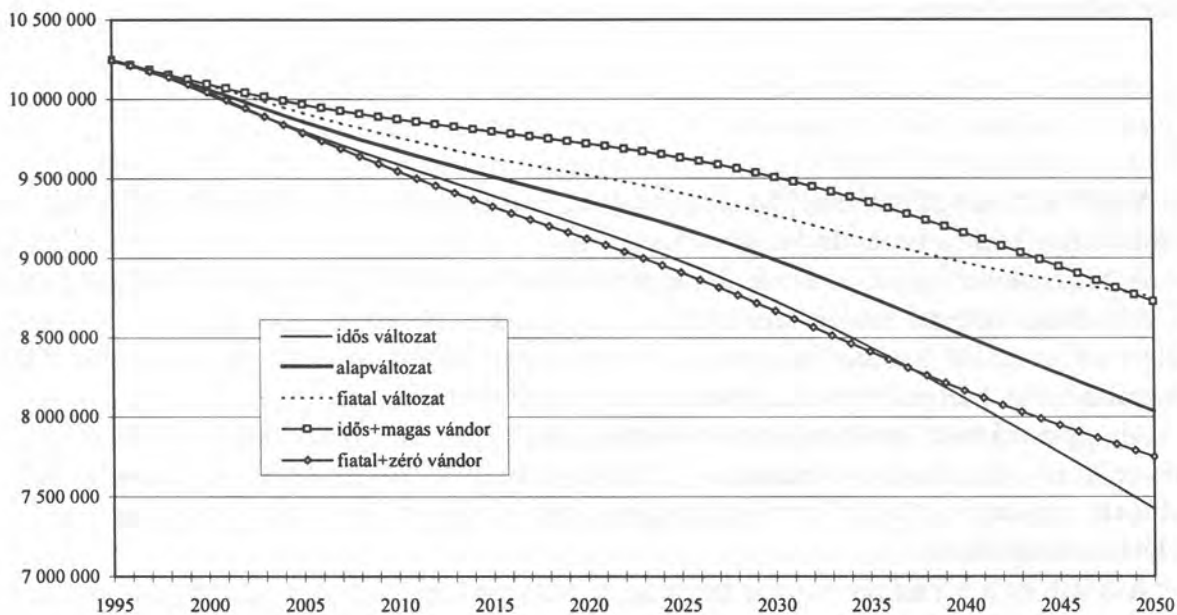
Ahogy várható, az évenkénti vándorlási egyenlegek átlagainak ötszörös szorzatai jelentik az ötéves korcsoportonkénti vándorlási különbségek „átlagos” értékeit. **A különbségek egy állandósult, viszonylag fiatal hozzáadott népességgel egyenértékűek. Ez tekinthető a vándorlás teljes létszámhatásának.**

A XVII. és a XVIII. ábra azt is bemutatja, mekkora hányadot tesz ki a bevándorolt népesség az idős és a fiatal változat korösszetételében. Érzékelhető, hogy ez a hatás egyáltalán nem jelentéktelen, hiszen az idősek kivételével a korcsoportok népességének akár a 10–20 százalékát is elérheti a bevándoroltak száma.

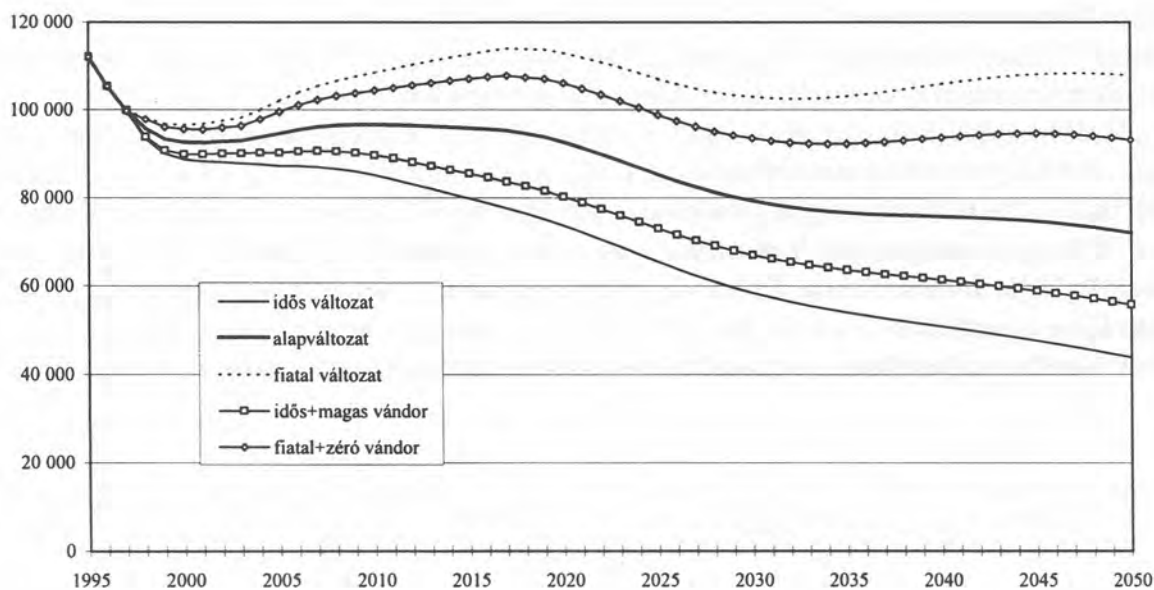
Összefoglalás

A nemzetközi vándorlás létezik és módosítja az egyes országok demográfiai jellemzőit. Mértékei Magyarországon is olyanokká váltak, hogy nem tekinthetünk el figyelembevételétől a népességi jövőkép kialakítása során sem. A tanulmányban ismertetett demográfiai forgatókönyvek aláhúzzák a nemzetközi vándorlás fontosságát a hosszabb távú népességfejlődésben.

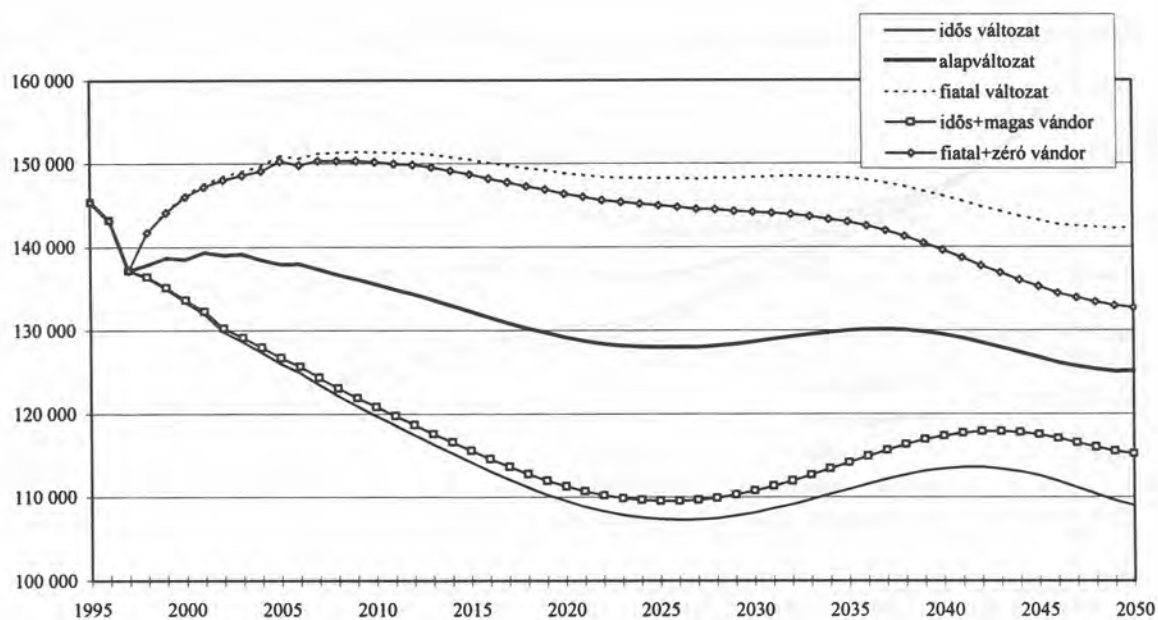
Reális vándorlási feltételezéseket alkalmazva kitűnik, hogy a migráció révén a magyarországi népességfejlődés **fenntarthatóbbá** válik. Korlátozza a népességcsökkenést, valamennyire akadályozza a öregedést, de egyik trendet sem fordítja meg. **A termékenységre és a halandóságra is fennáll, hogy önmagukban hosszabb távon nem elégségesek egy harmonikus magyarországi népességfejlődés biztosítására. Ezért végső konklúziónk az lehet, hogy migrációs politikánkat demográfiai szempontból is releváns politikaként szükséges értelmezni és működtetni, hiszen ez jelentősen hozzájárulhat a népesedési helyzet kedvezőtlen tendenciáinak korlátozásához.**

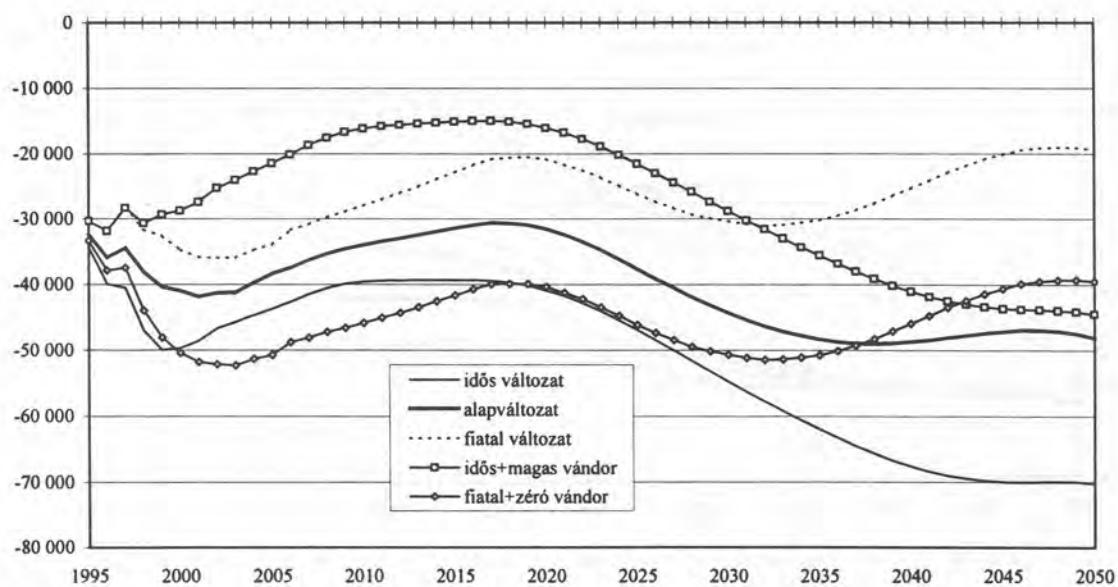
VII. ábra A népesség száma az előreszámitási változatok szerint, 1995—2050

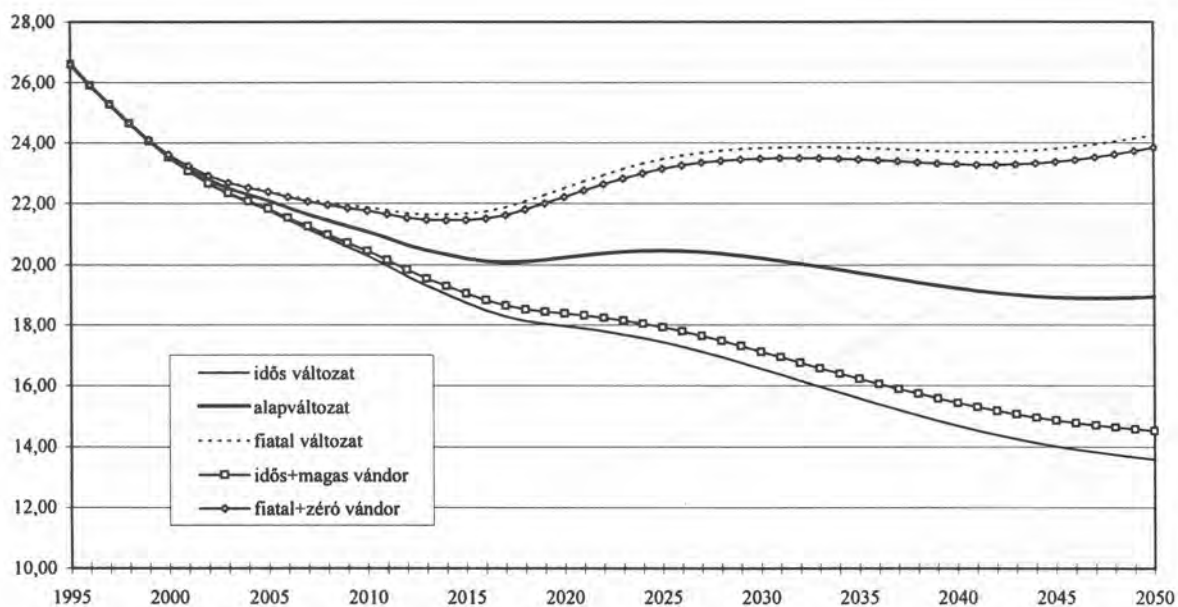
VIII. ábra Az élveszületések száma az előreszámitási változatok szerint, 1995—2050

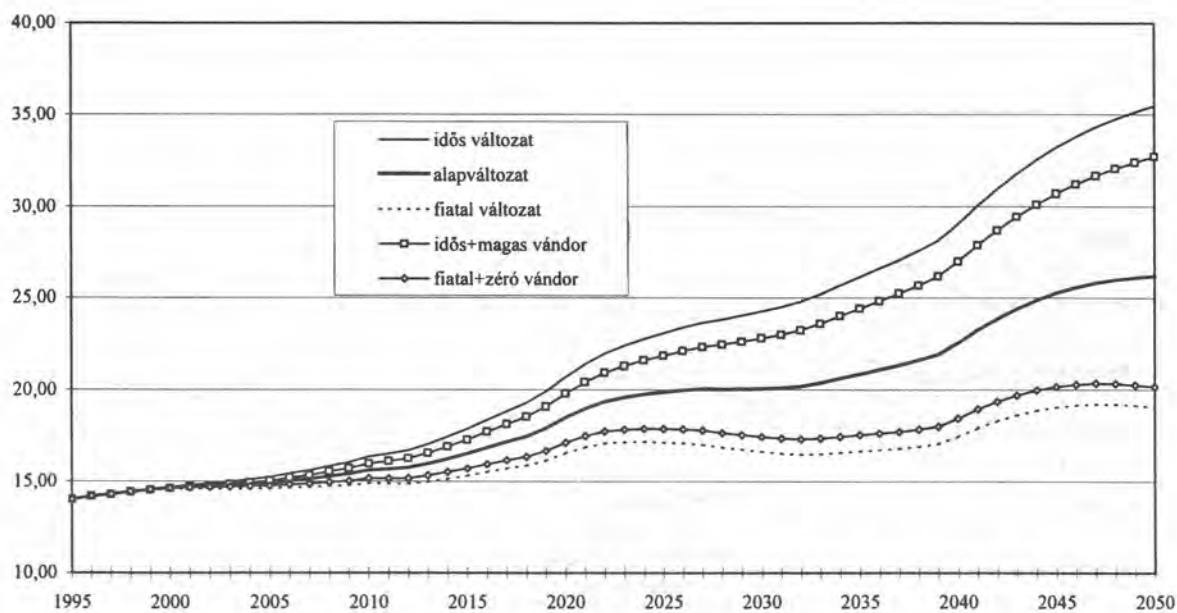
IX. ábra A halálozások száma az előreszámítási változatok szerint, 1995—2050

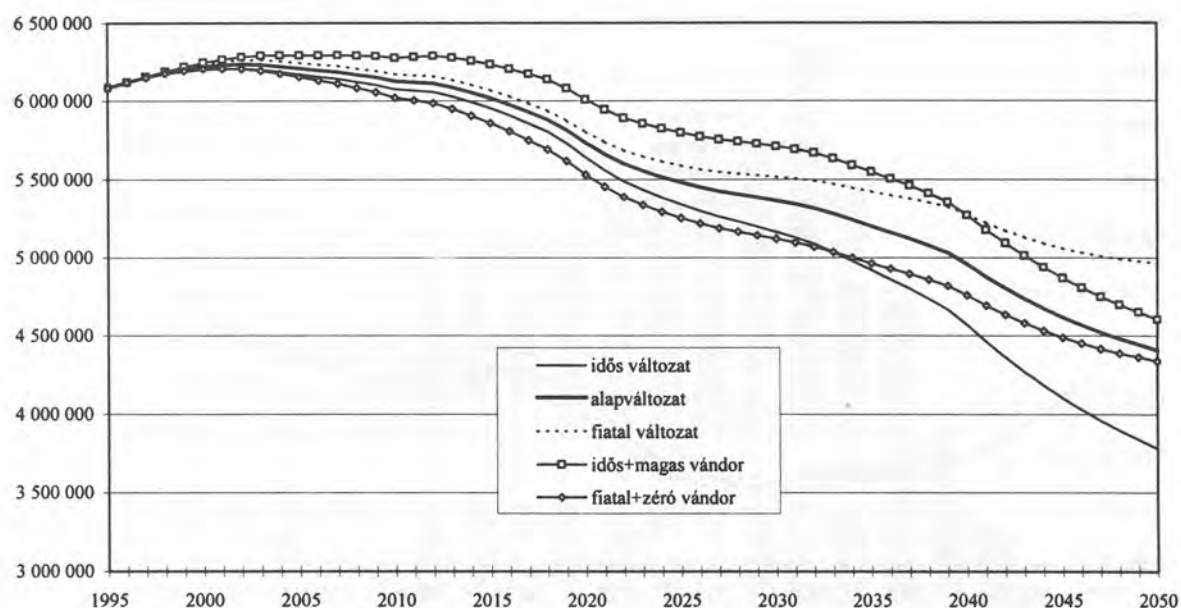
X. ábra A tényleges szaporodás az előreszámítási változatok szerint, 1995—2050

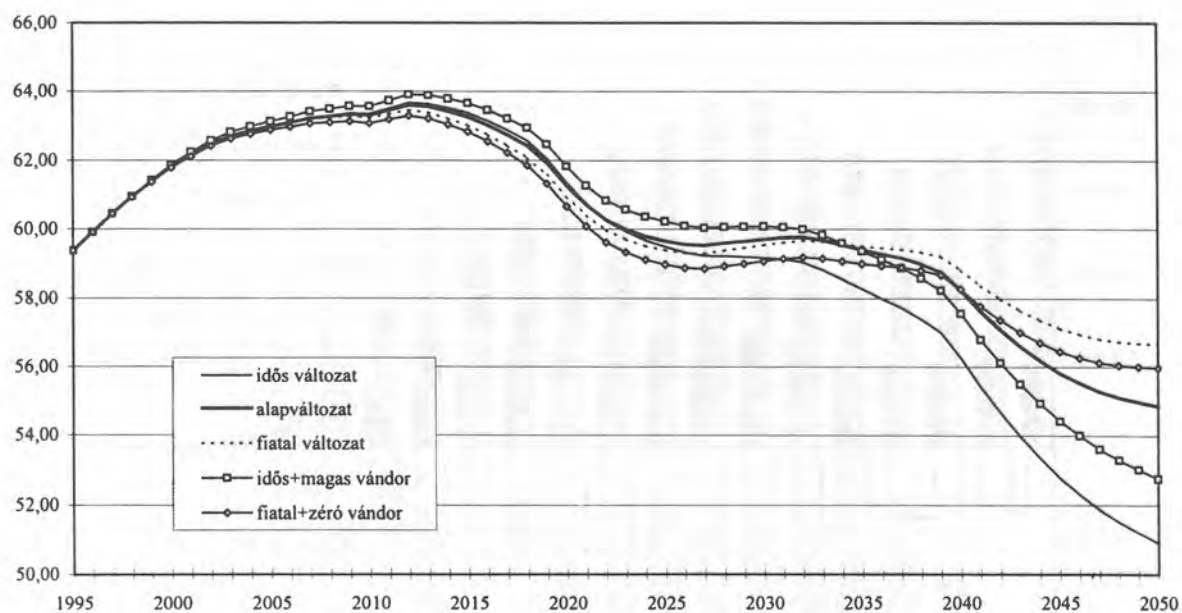
XI. ábra A 0—19 évesek aránya az előreszámítási változatok szerint, 1995—2050 (százalék)

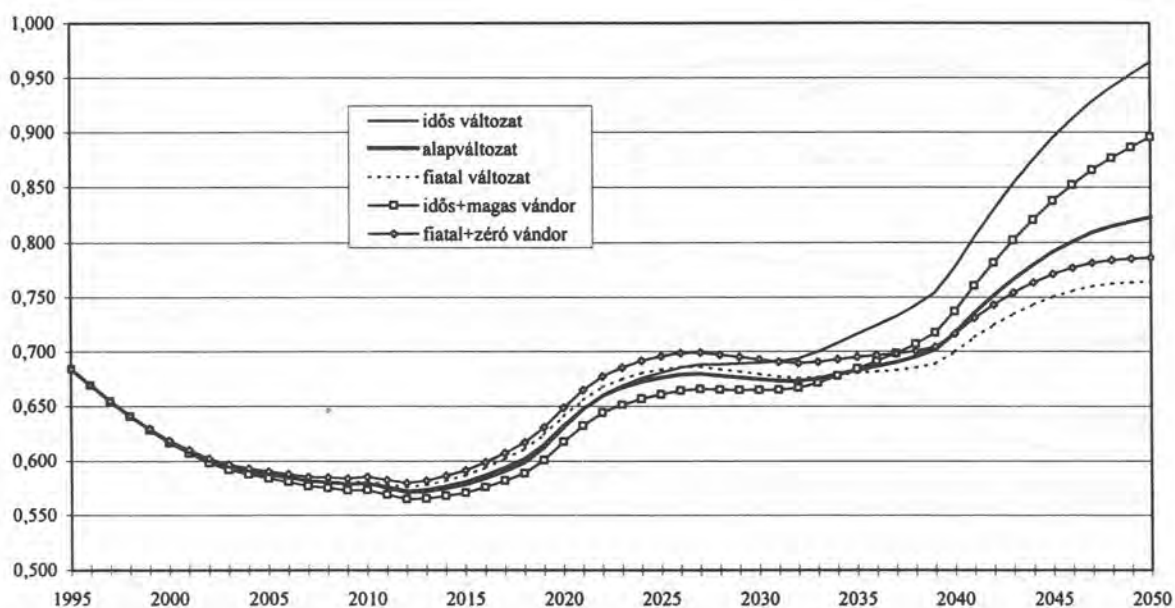
XII. ábra A 65—x évesek aránya az előreszámítási változatok szerint, 1995—2050 (százalék)

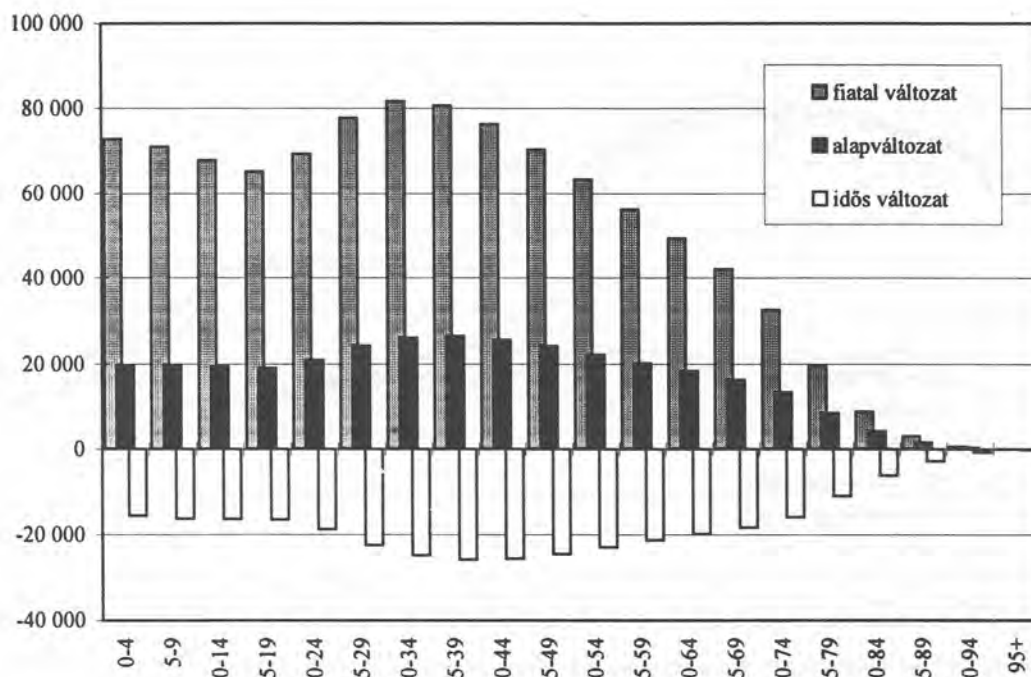
XIII. ábra A 20—64 évesek száma az előreszámítási változatok szerint, 1995—2050 (százalék)

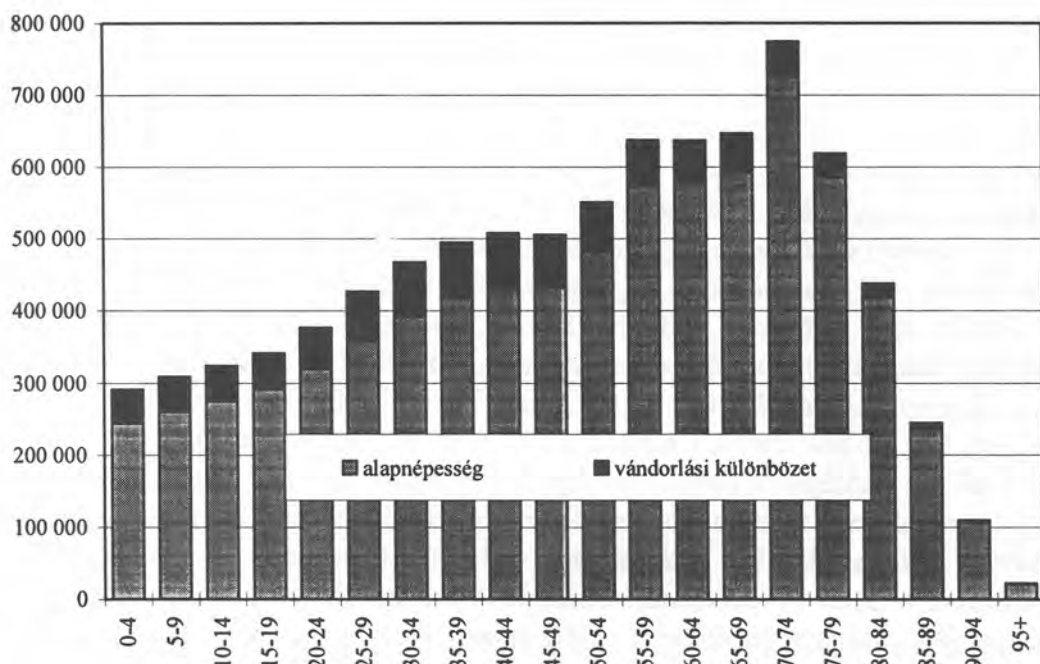
XIV. ábra A 20—64 évesek aránya az előreszámítási változatok szerint, 1995—2050 (százalék)

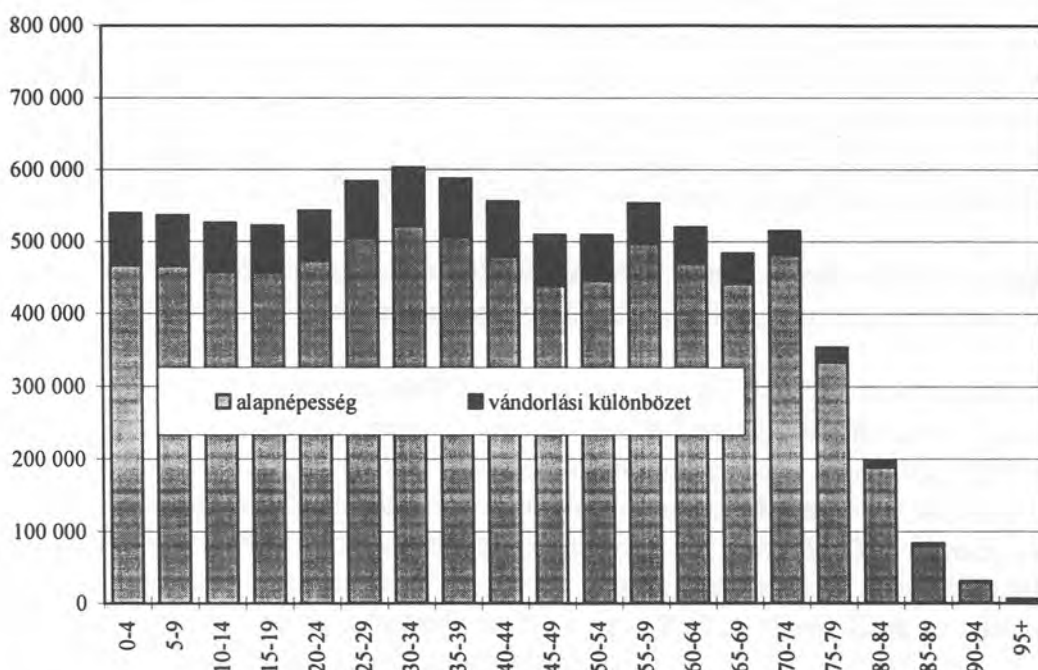
XV. ábra A demográfiai függőségi arány az előreszámítási változatok szerint, 1995–2050 (százalék)

XVI. ábra A vándorlási különbség nagysága korcsoportonként, 2050

XVII. ábra A népesség és a vándorlási különbség, 2050, idős változat, magas vándorlás

XVIII. ábra A népesség és a vándorlási különbség, 2050, fiatal változat, magas vándorlás